

Statsforvalteren i Troms og Finnmark

Romssa ja Finnmárkku stáhtahálddašeaddji
Tromssan ja Finmarkun staatinhallittija

Vår dato:

08.11.2024

Vår referanse

2024/8612

Deres dato:

Deres referanse

KOMMUNAL- OG DISTRIKTSDEPARTEMENTET
Postboks 8112 DEP
0032 OSLO

Telefonnummer til saksbehandler

Marie Varsi Pedersen, 78 95 03 33

Innspill til stortingsmelding - forbedring av tjenestetilbudet til den samiske befolkningen - Hvordan kan det kommunale tjenestetilbudet til den samiske befolkningen bli bedre?

1. Språk og kulturforståelse

1.1 Språk -og kulturforståelse i barnehage og grunnsopplæring

Statsforvalteren i Troms og Finnmark mener at mangelen på kompetanse i samisk språk og kultur i barnehage og i grunnsopplæringen er alvorlig.

Det er mangelfull statistikk om samisk opplæring. Det er behov for å styrke, samle og videreutvikle alt tallmateriale om samisk språkopplæring, opplæring på samisk, resultater og læring slik at det i større grad kan tas i bruk.

Det er viktig å beholde samiskspråklige pedagoger i barnehager og skolen. Et godt samiskspråklig barnehagetilbud med overgang til samiskspråklig skole vurderes som det viktigste enkelttiltaket for bevaring og vitalisering av de samiske språkene. Det er stort behov for samiskspråklige ansatte i alle sektorer, og vi ser at lærere går over til blant annet forvaltningen. For å fremme og øke antallet samiske språkbrukere på sikt, er det særlig viktig at samiske pedagoger som sterke språkbærere forblir i barnehager og skoler.

Mangel på lærere med samisk språk- og kulturkompetanse er den største utfordringen for å øke antallet unge språkbrukere i samisk i dag. Skoleeierens problemer med å rekruttere barnehagelærere og lærere henger tett sammen med utfordringene til å få samiskspråklig ungdom til å velge samiske lærerutdanninger. Det er få søkere til både barnehage- og grunnskolelærerutdanning/lærerspesialister som har samisk språkbakgrunn.

Det er allerede flere tiltak gjennom Sametinget, Statsforvalteren og kommunene for å øke antallet studenter som vil ta samiske lærerutdanninger. Alle rekrutteringsordningene må derfor vurderes og styrkes.

Forslag til tiltak:

- Gode og attraktive virkemiddelordninger for barnehagelærere og lærere som underviser på og i samisk.
- Det må tilbys videreutdanning til samiske barnehagelærere i Udirs søkeportal
- Etablere regionale nettverk for barnehagelærere og lærere som underviser på og i samisk for å styrke faglig utvikling.
- Det er i tillegg viktig å gjøre tiltak for å rekruttere og beholde samiskspråklige skoleledere.
- Beholde og satse på utdanningstilbud i samiske miljø av høy kvalitet.
- Videreutvikle dagens tiltak for å styrke rekrutteringen til lærerutdanningene med utgangspunkt i geografi og demografi- satse spesielt på unge i samiske områder, men og nettbasert og samlingsbaserte løsninger.
- Legge til rette for opptak ved de samiske lærerutdanningene som er forutsigbare slik at kommunene kan rekruttere og vite at tilbudene er tilgjengelig hvert år, ikke annethvert år som i dag.
- Utvikle og tilby flere nettbaserte og samlingsbaserte lærerutdanninger tilpasset at ansatte i sektor kan ta deltid lærerutdanning kombinert med arbeid i praksisfeltet
- Utvide stipendordninger vesentlig for de som vil ta samiske pedagogiske utdanninger, og sikre at disse er kjent.
- Det må legges til rette for at samiske barnehageassistenter får mulighet til å ta fagbrev som barne- og ungdomsarbeider
- Starte opp igjen forkurs for samiskspråklige med realkompetanse som vil fortsette fram til lærerutdanninger.
- Fortsette å utvikle og tilby relevante enkeltemner som tilbys på campus eller nettbasert for å styrke samiske læreres videre- og etterutdanning.
- Styrke arbeidet med begynnerkurs/grunnkurs i samisk språk for de som mangler formell språkkompetanse. Dette vil på sikt kunne styrke rekrutteringen til lærerutdanningene.
- Prioritere økonomiske støtteordninger for samiskspråklige studenter med samisk som førstespråk.
- Det bør legges til rette for gode samarbeid med UH-sektoren for å øke rekrutteringen, og sikre at dette er et fokus.

Statsforvalteren i Troms og Finnmark viser til NOU 2016:18- Hjertespråket og den samlede oppfølgingen av tiltak som ble foreslått under kap. 9. og 10 om samiskspråklige barnehage tilbud og samiskopplæring i grunnskole og videregående skole. Det ble der gjort grundige utredninger og foreslått viktige tiltak som det bør arbeides videre med å følge opp.

Videre viser vi til at Sametinget i to delrapporter har utredet Sterke språkmodeller og gitt anbefalinger til hvordan samisk språk kan styrkes i barnehage og grunnopplæring slik at barn blir funksjonelt samiskspråklige. Utredningen gir viktig bakgrunnskunnskap til hvordan Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og distriktsdepartementet kan arbeide videre for å styrke samisk språk og kultur gjennom tiltak for å fremme kompetanse og rekruttering.

1.2 Styrking av fjernundervisning på og i samiske språk

Retten til samisk språkopplæring er stadig bedre kjent i landet, og behovet/etterspørselen etter samisk språkopplæring vokser raskt.

Etterspørselen etter fjernundervisning øker for hvert skoleår, og det blir stadig vanskeligere for kommuner å få avtaler med tilbydere av fjernundervisning. Vi har de tre siste skoleårene sett at kommuner som opp mot skolestart og senere etterspør undervisning for nye samiskelever, ikke får dette til. Elever har derfor blitt stående uten opplæring i perioder.

I dag foreligger det ikke en nasjonal rammeplan for samisk fjernundervisning tilpasset opplæringsformen og dens didaktikk. Utdanningsdirektoratet er i gang med et arbeid om kvalitet i fjernundervisningen på bestilling fra Kunnskapsdepartementet. Arbeidet skal være ferdig i juni 2025. Det er i dag ikke en felles digital plattform for fjernundervisning i samisk. I dag brukes hovedsakelig teams som er en møteplattform, og ikke en undervisningsplattform med pedagogiske muligheter rent teknisk.

Det er ingen fagmiljø innen UH som har spesielt ansvar for å utvikle ny kunnskap om digital didaktikk som kan benyttes i fjernundervisning så langt vi kjenner til.

Språkopphold er styrket i ny opplæringslov, men det er fortsatt behov for avklaringer. Det er ikke utarbeidet et nasjonalt lovverk eller rammeverk som forskrift for språkopphold og språkospitering i skolen i kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Kommunene kan derfor velge om de vil gi sine elever språkopphold for å styrke språkopplæringen. Dette gjør at elever får ulike muligheter til å bli tospråklige i praksis.

Forslag til tiltak:

- Arbeid med større nasjonale kampanjer om retten til samiskopplæring er spilt inn til Utdanningsdirektoratet og må følges opp på nasjonalt nivå av Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet.
- Det er behov for at det nasjonalt utarbeides korte informasjonsbrosjyrer om rett til samisk språkopplæring som kommuner kan legge ut som informasjon. Disse må foreligge på alle de tre samiske språkene.
- Vi anbefaler Kunnskapsdepartementet å forsere arbeidet med en felles digital plattform for fjernundervisning.
- Vi ber om at ansvar med å utvikle ny kunnskap om digital didaktikk legges til et/flere UH-miljø, og at samisk språkopplæring tas hensyn til i arbeidet med utvikling av gode fjernundervisningsdidaktiske verktøy.

1.3 Språk -og kulturforståelse i helse – og sosiale tjenester

I likhet med de andre tjenesteområdene er det veldig vanskelig å rekruttere samisktalende helsepersonell. I tillegg kan mangel på kulturforståelse være til hinder for å gi gode og likeverdige tjenester.

Forslag til tiltak:

- Samisk sykepleieutdanning i Kautokeino har stort frafall og det er ikke nok søkere fra Norge. Samisk befolkning i Finland og Sverige ønsker gjerne å ta samisk sykepleierutdanning i Norge, men fyller ikke krav til norsk kunnskap. Muligheter for samarbeid over grenser, med andre, tilpassede inntakskriterier i forhold til språk bør utforskes.
- Sykehjem: Bruk av samisktalende støttepersonell eller samisktalende aktivtør. Disse kan benyttes som tolk i det daglige og være med på å utvikle miljøtiltak med samisk preg, samisk mat eller liknende som igjen kan bidra til bedre trivsel, bedre søvn mm.
- Obligatorisk kurs i samisk språk og kultur i samiske kjerneområder, tilrettelagt i arbeidstiden kan være et godt tiltak for å sikre et minimum av språkkompetanse inn i tjenestene.

1.4 Barn på institusjon

Barn på institusjon med samisk som førstespråk/hjertespråk bør få snakke med en samiskspråklig, gjerne på tilsyn også. Samtidig er det en utfordring at det i dag ikke er mulig å kartlegge hvem disse barna er på institusjon; vi har ikke kunnskapen om hvem som er samiske barn. Det blir da svært vanskelig å sikre ivaretagelsen av deres rettigheter når vi ikke vet hvem som er samiske.

1.5 Krisesenter

Kommunen må sikre at de har et godt tilbud til den samiske befolkningen på krisesenter, på lik linje med tilbudet til norske, og at det er språklig og kulturelt tilpasset.

2. Kunnskap og kompetanse

2.1 Samiske barns rettigheter

På overordnet nivå må det sikres at en systematisk bruk av barnekonvensjonen i alle saker som angår barn og unge, direkte og indirekte. Dette må også inkludere en forståelse av hva det betyr for ivaretagelsen av samiske barns rettigheter. Her er det også viktig å øke forståelse for mangfoldet i det samiske, også blant barn og unge.

Dette er særlig viktig for oss hos Statsforvalteren i Troms og Finnmark, som har valgt å etablere oss som et Fyrtårn for barn og unges rettigheter. Dette inkluderer et fokus på hva dette betyr for samiske barn og unge, ikke minst med hensyn til å løfte deres egne stemmer og meninger. Manglende kunnskap fra samiske barn og unge er en utfordring vi må ta på alvor, og de må inviteres med på gode og tilrettelagte medvirkningsprosesser i utviklingen av tjenester relevant for barn og unge.

2.2 Barnevern

Det er positivt at det nå er tydeliggjort også i overordna bestemmelser at samiske barns særskilte rettigheter skal ivaretas, men vi ser det er utfordrende hvordan dette skal omsettes i praksis i tjenestene og med oppfølging fra Statsforvalteren. Det trengs veileder og verktøy for å sikre god oppfølging.

Det er viktig med videre satsing på kulturell kompetanse i tjenestene. Det inkluderer også utdanningsinstitusjonene.

NASAK som kompetansesenter er sentral i arbeidet med å styrke kunnskap og kompetanse i tjenestene. Det er avgjørende at de har tilstrekkelig med ressurser til å kunne bistå tjenestene, både med generell kompetanse, gode verktøy og praksis.

Økt kunnskap og kompetanse kommer også gjennom erfaringsdeling. Det er nyttig med beste praksis, og eksempler på gode samarbeid. I tillegg trengs det prosjekter hvor man kan prøve ut tiltak for hvordan man kan jobbe for å ivareta disse temaene i tjenestene.

Videre er dette relevant når det kommer til fosterhjem. Det er viktig å være trygg på å kunne ta imot barn av annen bakgrunn og med det trygges til å bli fosterforeldre. Fosterforeldre må få den hjelp og oppfølging de trenger for denne rollen, også i et kulturelt perspektiv, og tjenestene må være dette bevisst.

Rekruttering av fosterhjem er en utfordring, også når det gjelder samiske barn og i samiske miljøer. Samiske fosterhjem må trygges på og sikre at de får oppfølging og hjelp etter behov. Det er viktig med gode tiltak også her, som for eksempel Bufetat som har en egen opplæringsbolk for fosterforeldre som skal ivareta samiske barn.

2.3 Helsetjenester

Det er viktig med god kunnskap om helsetilstanden til samisk befolkning som et utgangspunkt og grunnlag for å vurdere hva som er likeverdige tjenester og hvordan man kan yte likeverdige helsetjenester til denne delen av befolkningen.

Noe vet vi, noe antar vi og det er et stort behov for mer forskning på feltet.

Undersøkelsene tyder på at samisk befolkning har noen helseutfordringer som best kan sammenlignes med andre arktiske urfolk, blant annet stor grad av diabetes og fedme, men også økt grad av psykisk uhelse, angst og tanker om selvmord.

Eksempelvis er 95% av befolkningen i Kautokeino samisk. I Kautokeino har rundt 10% av befolkningen diabetes, og menn lever i gjennomsnitt 6-7 år kortere enn kvinner. En stor del av barn lever i lavinntektsfamilier. Sannsynligvis skyldes mye av dette sosiøkonomisk status. Menn jobber i tradisjonelle næringer som reindrift, mens kvinner tar utdanning.

Ulike undersøkelser viser blant annet:

- **Diskriminering og helse blant samer (SAMINOR 1):** Diskriminering påvirker både psykisk og fysisk helse negativt. I SAMINOR 1 oppga 23% av kvinner og menn at de hadde opplevd diskriminering. Blant samiske menn som bodde i et minoritetsområde og opplevd diskriminering, var det vanligere med hjerte-karsykdom og diabetes, sammenlignet med samiske menn som ikke hadde opplevd diskriminering.
- **Folkehelseundersøkelsen i Troms og Finnmark-2019** - Av regionale forskjeller ble følgende rapportert fra Indre Finnmark:
  - Lavere andel som rapporterte at de drakk alkohol minst to ganger ukentlig (ca. 18% vs. 12.6%)
  - Lavere andel som rapporterte om støy hjemme
  - Høyere andel som ikke hadde vært hos tannlege siste to år (20.6% vs. Ca. 16%)
  - Dårligere på skår på «støttende og givende sosiale relasjoner» og «bidrar til andres lykke og livskvalitet»
  - Andelen som rapporterer høy grad av sosial støtte er signifikant lavere enn gjennomsnittet for regionene i Troms og Finnmark
  - Andelen som rapporterer inntak av fisk minst en gang i uken var signifikant lavere i Indre Finnmark
  - Andelen som rapporterer daglig røyking er signifikant høyere enn gjennomsnittet for alle regioner samlet i Øst-Finnmark, Vest-Finnmark og Indre-Finnmark (12.9%)
  - Indre Finnmark hadde mindre gunstige tall enn gjennomsnittlig for sukkerholdige brus/leskedrikk, inntak av grønnsaker og inntak av fisk. De regionale forskjellene var små og tallene usikre.
  - Andel overvektige (BMI 30+): Andelen for hele utvalget (21408) var 20.74%, mens prosentandelen for Indre Finnmark var 23.6%.
  - Minst 30 min. moderat fysisk aktivitet 5 dager i uken (%): Prosentandelen i Indre Finnmark var 19.2% vs. Ca. 21% for samlet gjennomsnitt.
- **Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse (2021) (Ketil Lenert Hansen, Sara With Skaar):** Unge samer er stolte av sin samiske identitet, men mange sliter. Depresjon, angst og stress vises best hos de samiske jentene. Psykisk helse blant samisk ungdom handler bla om mulighet til å utvikle en sterk samisk identitet, få anerkjennelse som urfolk, minske minoritetsstress, tilgang til

kultursensitive helsetjenester som tar hensyn til morsmål og kulturkompetanse, rasisme og diskriminering etc. I det samiske samfunnet kan det være tabu å snakke om psykiske vansker, vold, seksuelle krenkelser, rusmisbruk, selvmord og familieforhold. Årsaken kan være at man ønsker å beskytte seg selv og sin familie.

- **BUFDIR (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet): Helse og livskvalitet blant samer, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn - Samers psykiske helse**
  - Angst og depresjon er noe mer vanlig blant samer enn andre SAMINOR 2, 2012-2014 Broderstad et al
  - Selvmord og selvmordstanker forekommer noe oftere i samisk befolkning (registerbasert studie mellom 1970-1998). Særlig blant unge samiske menn (Silviken et al 2006)
  - En studie av helsen og levekårene til arktiske urfolk i Norge i alderen 15 til 84 år, viser at 11 % av samene som var inkludert i studien hadde hatt selvmordstanker. Å ha hatt selvmordstanker var vanligst i aldersgruppen 15-34 år. (Broderstad et al 2011)

Forslag til tiltak

- SANKS er et vellykket tiltak for psykisk helsevern til samisk befolkning, men er en del av spesialisthelsetjenesten, og vil være en instans som kommer etter henvisning fra primærhelsetjenesten. Det er i kommunene folk bor, og det er kommunene som skal gi gode tilbud på sykehjem, legestasjon og helsestasjon. Det er disse tjenestene som kan forebygge sykdommer og sikre at blant annet kronikere blir godt ivaretatt. Det bør settes inn mer innsats i kommuner i samiske kjerneområder for å utvikle det kommunale tjenestetilbudet.

2.4 Sosiale tjenester

Denne delen av befolkningen har generelt liten kjennskap til Nav og sosiale tjenester, hva slags tjenester som kan tilbys hva de eventuelt har krav på av tjenester fra Nav.

Forslag til tiltak:

- Tiltak for å nå ut med informasjon om Nav sitt samfunnsoppdrag og innholdet i tjenestene til denne delen av befolkningen. Eksempelvis så har Statsforvalteren gitt tilskudd til Nav Ávjovárri (Karasjok og Kautokeino), hvor man jobber mer proaktivt og utadrettet mot denne delen av befolkningen -> benytte kunnskap fra dette prosjektet i det videre arbeidet, når det foreligger.

2.5 Kunnskap og kompetanse hos nasjonale og regionale myndigheter:

Kvaliteten på tjenester fordrer også god dialog mellom statsforvalter og kommunene. God nok kompetanse om samiske språk, historie og kultur kan være et hinder her. Det er viktig at nasjonale og regionale myndigheter sikrer seg god kompetanse på temaet.

3. Særlige utfordringer knyttet til reindrifta

Beitekrise og reintragedier har stor påvirkning på fysisk og psykisk helse, samt sosiale forhold som eksempelvis økonomi.

Reindrifutsutøveres helse er kartlagt i noen studier. Blant annet viser de at det er en stor grad av muskel- og skjelettsmerter. En svensk studie viser stor grad av psykisk uhelse og selvmordstanker

blant samiske menn i reindrifta. Det samiske samfunnet har hatt flere selvmordsbølger, men vi har ikke tall på hvor mange som har tatt selvmord.

Det viser seg at få personer i reindrifta benytter seg av tilbud i SANKS, eks «nød-telefon» under beitekrisa i 2020.

Reindriftssamene er sporadisk i hjembygda og har ofte vansker med å planlegge dette helt konkret. Om en oppsatt time til lege ikke passer kan det bli glemt. For reindriftssamene er det først reinen – deretter egen helse.

Mange flytter mellom to kommuner og har ikke vært hos lege på mange år, og følger ikke opp sine utfordringer.

Det rapporteres om at når det er beitekrisa på vidda så tas barn ut av skolen da begge foreldrene må bidra og tidvis må barna være med for å holde liv i flokken. Det er også en økende trend de senere år at barn tas ut av skolen for å være med foreldrene under vår og høstflytting.

I tillegg registrerer vi økonomiske utfordringer som gjør at barn ikke kan delta på aktiviteter når det er krise, tillitskrise etter Fosen saken/angrep på identitet og HMS-utfordringer som akutte skader og ulykker.

Forslag til tiltak:

- Drop-in legetimer for reindriftssamer som et fast tilbud.
- Årlige drop-in helseundersøkelser med blodtrykk, glukose og EKG, for å hanke inn de som ikke kommer til lege. Dette må legges til et tidspunkt når de kommer tilbake fra kysten, og etter den travle høstperioden, det vil si i januar. Hvis de får et tilbud om helseundersøkelse kan man lettere få dem inn i et kontrollopplegg hos fastlegen, og også bli kjent med fastlegen sin og dermed ha lavere terskel for å ta kontakt.
- Samarbeidsavtale mellom de to kommunene folk bor i, slik at de får en lettere tilgang på helsetjenester i sin kystkommune. For mange er terskelen høy å søke helsehjelp der, og de velger heller å kjøre til sin hjemkommune for legetime. Dette kan være akutte problemstillinger som burde vært ivarettatt i kystkommunen hvor de oppholder seg.
- Lavterskel kontaktelefon for reindrifftsutøvere som trenger helsehjelp/psykisk støtte.

Med hilsen

(e.f.)

Marie Varsi Pedersen
fung. leder for sosial- og velferdsseksjonen

Dokumentet er elektronisk godkjent

